

Osmanlı Hilafeti'nin İslami Yönetimi Aile Hayatını ve Anneliği Nasıl Korurdu

"[...] Aile, bir toplumun medeni olup olmadığını ya da hangi ölçüde medeni olduğunu gösteren en önemli kurumdur." (Prof. Dr. Saffet Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, S. 64)

Evlilik, hem fiziksel bir ihtiyaç, hem de manevi gelişimin esaslı bir zeminidir. Evlilik, nefsanî arzuları meşru ölçü ve gayelerle ideal bir biçime sokarak hayırlı nesillerin yetiştirilmesine vesile olur. Allah Subhanehu ve Teâlâ bu hususla ilgili olarak bizlere şöyle duada bulunmayı telkin etmektedir:

"...Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!" [Furkan 74]

Böylece İslam'da nikâh aynı zamanda ibadet karakteri de taşımaktadır. O kadar ki Rasulullah (sav), *"Nikâh benim sünnetimdir, kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir"* buyurmuştur. [Buhari, Müslim, Nesai, Darimi) Hatta bazı fıkıh kitaplarında nikâha dört ibadetten (namaz, zekât, oruç, hac) hemen sonra ve muamelat bahislerinden önce yer verilmiştir. Böylece bu akdin bir yönden ibadet, diğer açıdan hukuki işlem olmasına vurgu yapılmıştır.

İnsanın en büyük zaaflarından birisi şehvettir. Bunun için özellikle şehvetin özel bir disiplin aracıyla kontrol edilmesi hayati öneme sahiptir. Bugün de gördüğümüz gibi modern, liberal, kapitalist yaşam tarzlarının teşvik ettiği serbest cinsel yaşam, hem fitratı bozmaktadır hem de ahlaki çöküntüye yol açmaktadır. Nikâh olmayan yerde iffet korunamıyor, aile kurumu oluşmıyor, mevcut aileler de sağlıklı işlemekten alıkonuluyor. İşte Kur'an'ın kullandığı tüm üsluplar ve manalar toplumun kadın erkek ilişkilerine bakışını, cinsi birlikteliğin değil, evliliğin hâkim olduğu bir bakışa yönlendirmektedir. Bu içgüdünün içermiş olduğu hazzı ve zevki de sadece evlilikle sınırlandırmıştır. Aynı zamanda Kur'an ve sünnet evlilik içindeki rolleri, görevleri, sorumlulukları tayin etmiştir. Bunların yerine getirilemez olduğunda boşanmaya izin vermiş ve yeni evlilikler oluşturulmasını teşvik etmiştir. Evliliğin sona ermesinden kaynaklanan sorumlulukları da topluma huzur ve itminan sağlayacak şekilde düzenlemiştir. Evliliğin özellikle yeni nesillerin, yani insan ırkının devamı için gerekliliğini vurgularken, insanı dünyaya getiren kadına, yani anneye de seçkin bir konum ve annelik vazifesinin korunmasına önem vermiştir.

İşte bundan dolayı medeniyetin temel taşı ailenin korunmasına İslam devleti, mahkemeleri, kadıları, toplumu ve fertleri tarih boyunca son derece büyük ehemmiyet vermiştir. Bu konuda Madrid Otonom Üniversitesi'nden Dr. Darina Martykánová şöyle bir tespitte bulunmuştur: *"Evlilik; genel olarak ailenin, toplumun ve tüm insanlığın temel taşı olarak kabul edilen bir sosyal kurumu temsil etmekteydi. [...] Evlilik; toplumsal düzeni korumak ve artırmak için son derece önemli kabul edilmekteydi. Evliliklere dair yapılan araştırmalar, bekârların üzerinde evlenmeleri için büyük sosyal baskı olduğunu, hatta boşanmışların ve dulların dahi evlenmeleri istenirdi [...] Kadın olsun erkek olsun, bekâr kalmak, toplumsal ve ahlaki düzen için bir tehdit kabul edilirdi."*

İslam'ın bu yüce kurumuna ve içindeki sorumluluk ve görevleri hakkıyla yerine getirmeye önem veren halk – kadın olsun erkek olsun, Müslüman veya gayri Müslim olsun - doğru yaptığından, günaha kaymadığından emin olmak veya haklarının korunmasını talep etmek için sıklıkla devletin mahkemelerine başvururdu. Chicago Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Tarihi Araştırmaları başkanı Dr. Fariba Zarinebaf-Shahr bu konuda şu tespitte bulunmuştur: *"Bütün mesafe ve türlü tehlikelere rağmen, kadınlar, dilekçelerini sunmak üzere ta Mısır'dan bile kalkıp"*

(Bab-ı Ali' ve Divan-ı Hümayun'a) gelmişlerdir. Bu da bize 'hünkârın adaleti' efsanesinin ne kadar yaygın olduğunu, üstelik insanların imparatorluğun en uzak köşelerinden kalkarak şikâyetlerini bizzat sunmak üzere zorlu bir yolculuğu bile göze aldığını göstermektedir."

İslam'a göre nikâh akdi için tarafların iki şahit huzurunda birbirine uygun icap ve kabulü ifade etmeleri yeterlidir. Fakat Rasulullah (sav)'in zamanından beri nikâhların üçüncü bir şahıs tarafından akdedilmesinin Müslümanlar arasında gelenek haline gelmesi, hatta kurumlaştırılması Müslümanların bu işe gösterdiği ciddiyetin göstergesidir. Rasulullah (sav) Ensardan birinin nikâhını hutbe okuyup kıydığı, hadis kaynaklarında sabittir. Raşid halifeler de bu geleneği devam ettirmiştir. Hatta Halife Hz. Ali (ra), işlerinin çokluğu sebebiyle özel kalem müdürünü nikâh kıyma işiyle vazifelendirmiştir. Böylece dört halife devrinden beri nikâhların resmî kayıt altına alındığına dair bilgiler vardır. Nitekim Hz. Ömer (ra) zamanında divanlar kurulmuş, nüfus sayımı yapılarak halkın isimleri kaydedilmiştir. Nikâh için hiç şekil şartı aranmamasına rağmen, sonraki İslam devletlerinde de – Emevîler, Selçuklu, Memlûkler zamanında da - iki kişinin aralarındaki nikâh malum olmadan bir arada yaşaması mümkün değildi. Nikâhların kadı tarafından kıyıldığı veya nikâh için kadıdan izin alındığı bilinmektedir. Osmanlılarda da bu gelenek devam etmiştir. Nitekim kadılar huzurunda çok sayıda nikâh kıyıldığı, mahkeme sicillerinden anlaşılmaktadır. Buradaki maslahat, ispat kolaylığı ve aleniyetin teminidir. Osmanlılarda verilen izinnameelerde, nikâhların şahitler huzurunda, tarafların rızası ile mehr belirtilerek ve velinin izni ile kıyılması esası yazılmaktaydı. Böylece ülkede nikâh sadece Hanefi mezhebinin hükümlerine göre değil, diğer mezheplere göre de akdedilirdi. (Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah)

Miladi Temmuz 1618 tarihli İstanbul Şeriyeye Sicili'ne ait bir kayıta şöyle geçmektedir: *"Salim oğlu Kubad kızı Reşide'yi Ali bin İsa'nın oğlu Bedevi ile iki bin akçe mehr-i muaccel ve iki yüz akçe mehr-i müeccel ile evlendirdiğini ifade etmiştir."*

1550'ye ait bir İskenderiye Şeriyeye Sicili'nde, *"Gelin Ferhana'ya 40 gümüş nisif ödenmiş, gelin bu miktarın yarısını aldığını, yarısının da mehri müeccel olarak bırakıldığını bildirmiştir."* diye kayıtlara geçmiştir.

Ayrıca kendi dini hükümlerine göre boşanmanın zor veya imkânsız olan Zimmiler de (gayri Müslim vatandaşlar), özellikle Yahudi ve Katolikler, İslami hükümlere göre nikâh akdi yapmayı tercih ederlerdi.

Nisan 1618 tarihli, 3 Numaralı İstanbul Şeriyeye Sicili'ne ait bir kayıta, *"Yahudi dinine mensup Abraham kızı Seltan ile yine aynı dinden olan Sabatay'ın elli bin akçe mehr-i müeccel karşılığı nikâh akdini gerçekleştirdikleri"* belirtilmiştir.

Yine Ağustos 1676 tarihli 18 Numaralı İstanbul Şeriyeye Sicili'nden bir örnek de, *"Samadis kızı Gül ile Kirkor oğlu Kızıl adlı Ermeni kadın ve erkeğin şer'i kaideler çerçevesinde altı bin akçe mehr-i müeccel karşılığı nikâhlandıkları."* kaydedilmiştir.

Nikâhların kayıt altına alınması sadece evliliği ilan etmek için değildi. Aynı zamanda evlilik içinde çıkabilecek anlaşmazlıkların da kolayca çözümlenebilmesini sağlıyordu. Evlilik kurumunun bu denli koruma altında olması göz önünde bulundurulduğunda, Müslüman olsun gayri Müslim olsun özellikle kadınların, boşanma, nafaka, velayet, şiddet vs. evlilikle bağlantılı her türlü konuda sıklıkla ve rahatça haklarının yerine getirilmesini talep etmek için mahkemelere müracaat etmeleri çok doğaldı.

17. yüzyılda Türkiye'yi dolaşan ilk defa Kur'an'ı modern bir Avrupa diline tercüme eden Solomon Schweigger adında bir Katolik rahip notlarında şöyle bir ifadeye yer vermiştir: *"Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur."*

Aslında Solomon Schweigger gibi sayısız başka kadın ve erkek seyyah da İslam topraklarında buna benzer gözlemlerde bulunmuşlardır. Bu çok da şaşılacak bir durum değil aslında. Zira İslâm, insanı huzur ve saadete ulaştıracak bir aile hayatının şartlarını en güzel şekilde ve inceden inceye tayin etmiştir. Kadına ise bugün dahi hiçbir dünya toplumunun vermediği kadar büyük değer vermiştir. Huzurlu bir aile yuvasının en mükemmel modelini de bizlere Rasûlullah (sav) Efendimiz'in şahsında sergilemiştir. Allah Subhanehu ve Teâlâ Kur'an'ı Kerîm'de Müslümana ebeveyne bakış açısının ne olması gerektiğini, ona nasıl davranması gerektiğini emrederken şöyle buyurmuştur:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾

“Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: “Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.” [Ahkaf 15]

Peygamberimiz (sav); İslam'ın anneye bu hoş ve güzel bakışını şu sözleriyle ifade etmiştir:

قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَحَقُّ بِحُسْنِ الصُّحْبَةِ قَالَ " أُمُّكَ ثُمَّ أُمُّكَ ثُمَّ أُمُّكَ ثُمَّ أَبُوكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ

"Bir adam Peygamber Efendimize gelip derki, “Yâ Rasulallah, en çok kime iyilik ve ihsan etmeliyim?”, “Annene” “Sonra kime?” “Annene” “Sonra kime?” “Annene” “Sonra kime?” (bu dördüncü defasında), “Sonra babana.”

عَنْ أَبِيهِ، طَلْحَةَ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَاهِمَةَ السُّلَمِيِّ، أَنَّ جَاهِمَةَ، جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَدْتُ أَنْ أَعْرُؤَ وَقَدْ جِئْتُ أَسْتَشِيرُكَ . فَقَالَ " هَلْ لَكَ مِنْ أُمَّ " . قَالَ نَعَمْ . قَالَ " قَالَرْمَهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ رِجْلَيْهَا "

Muâviye İbn Câhime'nin anlattığına göre; Câhime (ra) Peygamberimiz (sav)'e gelir ve “Ey Allah'ın Rasulu, ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişare etmeye geldim.” der. Rasûlullah aleyhissalâtu vesselâm: “**Annen var mı?**” diye sorar. “Evet!” deyince, “**Öyleyse ondan ayrılma, zira cennet onun ayağının altındadır.**” buyurur. (Nesâî, Cihâd, 12)

Bu hadisin manası şudur ki cenneti kazanmak, annelerin gönlünü kazanmak, onlara iyilik etmekle mümkün olur. Zira annenin fedakârlığı, verdiği terbiye ve ilk eğitim çocuğun ilerideki şahsiyetini oluşturmaktadır. Yani ailenin ve çocukların, dolayısıyla toplumun saadeti büyük ölçüde anneye bağlıdır.

Şimdi; gayesi Allah'ın insanlık için “hayat kaynağı” olarak indirdikleriyle hükmetmek olan bir devletin; otoritesini özellikle bu değerleri de muhafaza etmek için kullanacağı – yani kullanmış olduğu – hiç tartışma götürmez. İşte bundan dolayı Hilafet döneminde, Hilafetin topraklarını ziyarete gelen Batılı seyyahlar toplumdaki huzur ve saadete bu kadar şaşırılmışlardır. Hatta 19. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden İngiliz şair, yazar, tarihçi ve gezgin Julia Pardoe, “Sultan'ın Şehri” isimli kitabında Osmanlı ailelerinde edindiği izlenimleri şöyle dile getirmiş:

“Osmanlı aile kültürünün en önemli özelliği, çocukların ebeveynlerine gösterdiği hürmetti. Büyük sevgi ve hayranlık özellikle ailenin annesine gösterilirdi. Kocalar ve eşler nasihat edebilir ve azarlayabilirdi fakat ANNE “ilham kaynağıydı”. Anneye “danışılır, ona sır verilir, saygı ve itaat ile sözü dinlenir, son nefesine kadar şeref duyulur, vefatından sonra da muhabbet ve hasretle anılırdı.”

Aile içindeki huzur ve muhabbetin kaynağı olan saygı ve itaati başka bir yazısında şöyle tarif etmiştir:

“Zengin olsun fakir olsun çocuklara ebeveynlerine son derece saygılı olmak öğretilirdi. [...] Çoğu zaman çocuklar annelerinin elbisesinin ve babalarının cübbesinin eteğini öperlerdi. Bu hassasiyet ve nezaket, benden önce de sayısız Batılı tarafından da tespit edildiği gibi, okula başladığı andan itibaren talebe ile hocası arasındaki ilişkide de devam ederdi. Talebeler hocalarını üstün varlıklar olarak kabul eder, sarsılmaz saygı ve itaati hak eden neredeyse ikinci bir baba gibi görürlerdi. Bu denli yüksek kültürlü ve son derece kibar, en mütevazisinden en güçlüsüne kadar, erkekler de kadınlar da güçlü bir asalet duygusuna sahiptiler.” (Julia Pardoe)

Yine bir “Osmanlı aristokrati” kabul edilen, Osmanlı ailesi içinde doğup büyümüş olan yazar rahmetli Münevver Ayaşlı Hanımefendi (1906-1999) kendi tecrübesinden bahisle şöyle der: *“Osmanlı aile hayatındaki güzellik, nezahat ve samimiyet zannetmiyorum ki başka bir yerde olsun. Osmanlıdaki İslami hayat, güzel hayatın şahikasıydı; bugünkü deyimle doruk noktasıydı. [...] Osmanlı hayatı neydi diye sorarsanız, benim vereceğim cevap: Güzelliklerle dolu, çiçeklerle bezenmiş bir şiiirdi.”*

Edmondo de Amicus diye İtalyan bir seyyah 19. yüzyılda Hilafet topraklarını ziyaretinden bir izlenimini şöyle ifade etmiş: *“Türk insanı şefkatlidir, ailesine düşkündür. Evlilik ve aile bağlarına genel olarak Avrupalılardan daha çok saygı gösterir...”* veya La Baronne Durand de Fontmagne, şöyle demiştir: *“Erkekler eşlerine karşı çok nazik bir arkadaş gibidir. Annelerine olan saygıları sonsuzdur.”*

Ailenin, kadının, bilhassa annenin el üstünde tutulması, baş tacı yapılması, şüphesiz fertlerin kendi çabalarıyla uzun süre ayakta tutulabilecek bir yaşam tarzı değildir. Aksine bu değerlerin öğretildiğini, tatbik edildiğini, korunduğunu garanti altına alan devlet gücüne ihtiyaç vardır. İşte Hilafetin tümünde İslam'ın tüm hükümlerine sıkı sıkıya bağlılık, İslami kültürel değerlerin, adet ve geleneklerin eller üstünde tutulması ve tatbik edilmesi aileye hak ettiği başarı ve itibarı vermiştir. Buna ilaveten mahalle yönetimi sistemi, loncalar, mahkemeler, dini kurumlar ve devlet yönetimi gibi Osmanlı'nın tüm kurumları aile değerlerini destekleyip korumaktaydı. Bunların hepsi aile birliğindeki ahengi temin etmede, erkeklerin de kadın ve çocukların da evlilikte ve aile hayatındaki haklarını garanti etmede hayati rol oynamaktaydılar. O kadar ki, İsveçli bir aile hukuku profesörü Gaston Jezz, Hilafetteki Müslüman aile yapısını *“dünyadaki en sağlam aile ocağı”* olarak tarif etmiştir.

İşte Müslümanın akidesi böyle bir akidedir. Hayatın her alanına ışık tutar, her alanını insanın fitratına en uygun, en verimli ve en başarılı şekilde düzenler. Bu akide toplumu teşkil eden her unsura şekil verir. Toplumun fertlerine ve aralarındaki ilişkileri oluşturan fikir ve duygulara şekil verdiği gibi, bu ilişkilerin sağlıklı yürütülmesi için fertlerin üzerine yine bu akidenin kendisinden fıskıran nizamların tatbik edilmesini emreder. Bugün sadece Müslümanlar değil tüm insanlık ve insanlar arasındaki her türlü ilişki yeniden İslam akidesinin fikir ve nizamlarıyla aydınlığa kavuşturulmaya muhtaçtır.

Hizb-ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi adına

Zehra Malik